

Jørgen Bøytler, Michael Nobel Hviid & Christina Petterson (red.), *En by på Kongens mark. Grundlæggelsen af Christiansfeld 1773* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2023), 259 s.

Eva Krause Jørgensen, Det Kgl. Bibliotek, København

I 2023 kunne den lille danske by Christiansfeld, der ligger midt mellem Kolding og Haderslev i Sønderjylland, fejre 250 året for sin grundlæggelse. Christiansfeld blev nemlig grundlagt i 1773 som en menighedskoloni af den europæiske Brødremenighed. Brødremenigheden, der ofte også ses omtalt som de mæhriske brødre eller herrnhuterne (efter den første brødrekoloni i Herrnhut etableret i Sachsen i 1722), var en radikal-pietistisk vækkelsesbevægelse med rod i reformatoren Jan Hus' (1369–1415) teologi. I løbet af 1700-tallet voksede den fra en lille gruppe af religiøse flygtninge fra Mæhren i det nuværende Tjekkiet til en organiseret og vidt forgrenet international bevægelse, der etablerede kolonier, societeter og missionsvirksomhed i hele verden.

Christiansfeld er, som redaktørerne også bemærker i indledningen til antologien *En by på kongens mark*, unik – ikke blot i dansk, men faktisk i global sammenhæng. Den dag i dag fremstår byen som et komplet og særdeles velbevaret eksempel på de kristne idealbyer, som Brødremenigheden grundlagde verden over i anden halvdel af 1700-tallet. Siden 2015 har byen således indtaget en velfortjent plads på UNESCOs verdensarvsliste sammen med tre andre brødrekolonier, Herrnhut (1722, Sachsen, Tyskland), Bethlehem (1741, Pennsylvania, USA) og Gracehill (1759, Nordirland), og må, i al dansk beskedenhed, betegnes som et obligatorisk udflugtsmål, hvis man som 1700-talsinteresseret opholder sig i Sønderjylland.

Jubilæumsår har altid været en kærkommen lejlighed for forskere til at samle og genbesøge vores viden om en given jubilar. Antologien *En by på kongens mark* gør netop det. Det har, som redaktørerne beretter, ikke været ambitionen af skrive et nyt hovedværk om Christiansfeld. Denne plads indtages stadigvæk af tobinds-

<https://doi.org/10.7557/8415>

Copyright: © 2025 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

værket *Herrnhutersamfundet i Christiansfeld* fra 1984. Tværtom har det været redaktørernes ambition at supplere og kaste nyt lys over den kendte historie om Christiansfeld med det, de betegner som byens "forudsætningsfortælling": Hvad skulle der egentlig til, både i forhold til statsmagten og det omkringliggende samfund, for at få lov til og rent praktisk at etablere en religiøs koloni i et land med en så stærk og uniform luthersk statskirke som Danmark.

Redaktørerne fremhæver særligt to grundforudsætninger for etableringen af Christiansfeld, nemlig spændet mellem det omfattende og årtier lange netværks- og lobbyarbejde, såkaldt diaspora, som Brødremenigheden udførte i Danmark gennem 1700-tallet på den ene side og dens transnationale organisation og internationale udsyn på den anden side. Dette dobbelte udgangspunkt danner den røde tråd gennem antologien. Det lyder måske tilforladeligt nok, men enhver, der har beskæftiget sig bare lidt med netværksanalyser, ved hvilken kompleksitet, et sådant perspektiv kan rumme. Bag antologiens bidrag ligger da også tydeligvis en solid forskningsindsats med grundige kildestudier i både Danmarks nationale og Brødremenighedens egne arkiver.

Antologien rummer ni originale bidrag på dansk herunder tre oversatte fra henholdsvis tysk, svensk og norsk. Meget sigende, og på sin vis i overensstemmelse med kronologien, er det klassiske tema om arkitekturen i Christiansfeld placeret til sidst, mens analyserne af Brødremenighedens netværk og etableringsarbejde er sat i forgrunden igennem den første halvdel af bogen. Det er også denne halvdel der følger udgangspunktet om en 'forudsætningsfortælling' tættest inden perspektiverne spredes mere i antologiens sidste artikler. Særligt Sigrid Nielsby Christensen og Tine Reehs artikel om brødresocietetet i København, hvor de afdækker bevægelsens imponerende evne til at navigere indenfor og udvikle sig i takt med en tiltagende restriktive lovgivning for religiøse mindretal, og Michael Nobel Hviids artikel, der bringer os ind i maskinrummet af brødremenighedens netværksarbejde i lokalsamfundet omkring Christiansfeld, er værd at fremhæve her.

Foruden den politiske historie får også andre perspektiver plads i antologien som det for eksempel ses i Christina Pettersons artikel, hvor hun kortlægger Christiansfelds oprindelige menigheds sammensætning, liv og ophav, Christina Ekstrøms artikel om menighedens musikalske aktiviteter og Kolbjørn Nejsse Nybø og Søren Vadstrups artikler om henholdsvis Christiansfelds særlige arkitektur og immaterielle kulturarv. Fælles for bidragene er betoningen af menighedens evne til at fusionere udenlandske og lokale traditioner, fx inden for håndværk, til at skabe den unikke by, der stadig står i dag. Et sidste tema, der løber igennem antologien, og som det er værd at fremhæve, er bevægelsens konstante loyalitet overfor egne principper – hvad der i manges øjne i dag nok ville blive betragtet som lettere kuriøse, hvis ikke sekteriske – såsom kororganisationen og lodkastningstraditio-

nen. Det er spændende at følge hvordan også disse traditioner kunne havde stor betydning for den praktiske udformning og etablering af Christiansfeld.

Som bog fremstår antologien overordnet set som et pænt og rigt illustreret værk. Dens nok største mangel er, at der, desværre, ikke er inkluderet en forfatterbiografi af nogen art. Det kan virkelig undre i og med at antologien har en så bred skare af bidragsydere, fra både forsknings- og museumsverdenen og Christiansfeld selv, samt at de enkelte bidrag i den grad fremstår som selvstændige artikler. Det er muligvis en pertentlig indvending, men det var ikke desto mindre genstand for stor undren og lettere hovedbrud hos denne læser, der med varierende succes måtte google sig til mange af bidragsydernes baggrunde. Den manglende forfatterbiografi er dog blot et enkelt hår i suppen for en ellers vellykket og flot antologi, der henvender sig til alle med interesse for enten byhistorie, netværk eller religiøse bevægelser i 1700-tallet.